

NAUJASIS CPK – AR TEISĖJO DARBAS TAPS SUDĖTINGESNIS?

Dr. Virgilijus Valančius

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 45 93
Elektroninis paštas vvalancius@lvat.lt

Pateikta 2003 m. vasario 12 d.

Parengta spausdinti 2003 m. balandžio 17 d.

*Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros vedėjas
docentas dr. Vytautas Pakalniškis ir šios katedros docentė dr. Dangutė Ambrasienė*

S a n t r a u k a

Straipsnyje aptariami įstatymo leidėjo ketinimai priimant naująjį Civilinio proceso kodeksą, išryškinami laukiami teisėjo vaidmens bei teismų praktikos civiliniame procese pokyčiai. Remiantis Lietuvos bei tarptautine praktika, prognozuojami kai kurių proceso novacijų prigrįžimo teismų praktikoje aspektai. Publikacija siekiama atkreipti skaitytojo dėmesį į kai kuriuos 2002 metais priimto Civilinio proceso kodekso aspektus, kurie yra svarbūs tinkamai aiškinant ir taikant jo nuostatas teismų praktikoje. Keliami klausimai ir ieškoma atsakymų, ar įtvirtinti naujieji teisiniai instrumentai teigiamai paveiks civilinio proceso eigą, trukmę ir efektyvumą.

Seimas 2002 metų pradžioje priėmė teisės aktą, Lietuvos teisinėje erdvėje vertintą kaip neeilinį reiškinį. Kalbu, žinoma, apie naująjį Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksą (toliau tekste – naujasis CPK, 2002 metų CPK) [1]. Ko tikimasi iš naujojo ginčus, kylančius iš civilinių teisinių santykių, reguliuosiančio kodifikuoto teisės akto? Ar imtasi pakankamų priemonių, kad visuomenė, pirmiausia teisinė bendruomenė, nebūtų netikėtai užklupta novatoriškų proceso nuostatų? Ar padaryta viskas, kad teisėjai, kuriems tenka *tinkamo* teismo proceso laikymosi garanto vaidmuo, iš karto suvoktų savo pakitusį vaidmenį ir jau nuo 2003 m. sausio 1 d. gebėtų aiškinti ir taikyti CPK novacijas taikydami ne vien tik semantinį teisės aiškinimo metodą? Šiuos klausimus pernelyg lengvabūdiška būtų priskirti prie retorinių. Akivaizdu tai, kad „tikrųjų“ atsakymų sulauksime tada, kai įstatymo leidėjo ketinimai pereis bent minimalią teismų praktikos patikrą.

Pasitelkę teleologinį teisės aiškinimo metodą pastebime, kad iš naujojo CPK tikimasi [2], jog jis padės efektyviau ginti pažeistas asmenų teises, šalins piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis ir *sąmoningo* bylos vilkinimo galimybes, padės bent jau iš dalies išspręsti proceso trukmės problemą, aktualią ne tik nuo tada, kai Lietuva prisijungė prie Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – EŽT konvencija), kurios 6 straipsnis – kiekvieno asmens teisė, kad byla būtų išnagrinėta per įmanomai trumpiausią arba tiesiog *protingą* terminą (*reasonable time*) [3], neduoda ramybės visoms valstybėms – Europos Tarybos narėms.

Nereikia didelių pastangų, kad naujajame CPK pastebėtum ryškų kontinentinės Europos, ypač Vokietijos, Austrijos proceso modelių pėdsaką. Akivaizdu ir tai, kad įstatymo leidėjas 2002 metų CPK pasistengė įdiegti ne tik vakarų Europos valstybių patirtį, bet ir Europos Tarybos Ministrų komiteto rekomendacijose pateikiamas principines civilinio proceso nuostatas. Naujajame CPK ypač ryškios idėjos, įtvirtintos dviejose iš jų: rekomendacijoje Nr.

R (81) 7 „Dėl priemonių, lengvinančių galimybes naudotis teisingumo sistema“ [4] bei R (84) 5 „Dėl civilinio proceso principų, skirtų pagerinti teisingumo sistemos funkcionavimą“ [5]. Pavyzdžiui, rekomendacijoje Nr. R(81) 7 numatytos šios pagrindinės priemonės:

- 1) teismo proceso supaprastinimas;
- 2) taikių susitarimų skatinimas;
- 3) teismo proceso pagreitinimas;
- 4) teismo išlaidų mažinimas;
- 5) supaprastintų procedūrų atskirų kategorijų byloms įtvirtinimas.

Rekomendacijoje Nr. R(84) 5 detalizuojant nurodytas priemones kartu pabrėžiama, jog teismas turi, bent jau parengtinio posėdžio metu, o jeigu įmanoma, ir viso teismo nagrinėjimo metu, atlikti *aktyvų* vaidmenį užtikrinant greitą proceso eigą, tuo pat metu garantuojant šalių teises šalinti bet kokį piktnaudžiavimą procesu.

Taigi tokie yra CPK rengėjų, įstatymo leidėjo ir, žinoma, visuomenės lūkesčiai. Nesiekiant vien akademiškai apžvelgti visų naujojo civilinio proceso reglamentavimo naujovių¹, šiandien į naują CPK norėtųsi pažvelgti teisėjo akimis. Visi suprantame, jog net ir tobuliausias įstatymas tėra tik negyva raidė, bazė, kurios veiksmingumas didžiąja dalimi priklauso nuo to, kaip įstatymas bus suvokiamas ir taikomas. Kadangi šiuo atveju mes susiduriame su teismo procesu, teisėjui, regis, tenka svarbiausias vaidmuo įgyvendinant naujojo CPK nuostatas.

Neatsitiktinai dr. V. Nekrošius neseniai mums priminė senovės Romos laikais imperatoriaus Justiniano, konstitucija apribojusio teismo proceso trukmę iki 3 metų, žodžius: „juk kiekvienas žino, kad proceso trukmė pirmiausia priklauso nuo teisėjo įtakos, ir jeigu teisėjas to nenorės, niekas prieš jo valią proceso neužvilkins“ [6, p. 15]. Deja, reikia pripažinti, kad nors pastaruosius dešimtmečius Europa karštligiškai ieško būdų, kaip sušvelninti vieno iš demokratijos palydovų – bylinėjimosi tempų augimo įtaką proceso trukmei, stublinamų rezultatų kol kas nepasiekta. Iš tiesų proceso trukmės problema aktuali ir Lietuvoje. Nepaisant to, kad kitų valstybių kontekste bylinėjimosi proceso trukmės požiūriu (pasitaiko, žinoma, ir išimčių) Lietuva nepriskirtina prie „lyderių“, Lietuvos įstatymų leidėjas naujuoju civilinio proceso įstatymu siekia užbėgti įvykiams už akių. Kita vertus, teismai jau šiandien orientuojami veikti taip, kad bylos būtų nagrinėjamos operatyviai:

„Civilinio proceso paskirtis – *užtikrinti greitą ir teisingą privatinų ginčų išsprendimą, ginčijamų civilinių teisių bei pareigų nustatymą* (išryškinta autoriaus). Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalis numato, kad, nustatant kiekvieno asmens teises ir pareigas ar jam pareikštą kaltinimą, jis turi teisę, kad jo byla būtų nagrinėjama per įmanomai trumpiausią laiką lygybės ir viešumo sąlygomis pagal įstatymą sudaryto nepriklausomo ir nešališko teismo. Ši teisė laiduojama ir ieškovui, ir atsakovui, ir kitiems byloje dalyvaujantiems asmenims“ [7].

Suprantama, proceso trukmės problemą ne visada pajėgus išspręsti ir teismas, bet tai – jau kitų diskusijų tema. Kalbėdami apie galiojantį CPK, pastebime, kad jis nenumato beveik jokių mechanizmų, šalinančių nesąžiningos šalies galimybę vilkinti procesą. Tai yra pirmasis aspektas, kurį norėtųsi pabrėžti – naujasis CPK tokius svertus numato. Galbūt šiuo atžvilgiu teisėjas galės jaustis ramiau (nors vargu, ar jo darbas dėl to palengvės), nes jam nebereikės jaustis atsakingam už tai, ko paveikti jis negali. Kita vertus, tik nuo teisėjo (čia reikėtų pabrėžti – *visų* instancijų teisėjų) priklausys, ar bus sugebėta tinkamai pasinaudoti naujaisiais proceso teisės instrumentais.

Tam tikras išbandymas visų laukia ir dėl to, jog naujajame CPK iš esmės kitaip žvelgiama į teisėjo vaidmenį procese. Pereinamuoju laikotarpiu maždaug dešimtmetį po nepriklausomybės atkūrimo neišvengėme vadinamojo „švytuoklės“ principo: atsakę tarybinio inkvizitorinio proceso, šokome prie kito kraštutinumo. Iš teisėjo buvo laukiama visiško pasyvumo ir neutralumo. Vyravo nuomonė, jog tik šalys yra proceso šeiminkės, tuo tarpu teismas tėra tik proceso stebėtojas. Vis dėlto ilgainiui pastebėta, kad kontinentinėje Europoje, ir ne tik joje, toli gražu taip nėra. Senesnes demokratines tradicijas turinčiose valstybėse būtent teismas pripažįstamas proceso šeiminku, jo tvarkytoju, ir tai nėra laikoma šalių teisių

¹ Plačiau apie 2002 metų CPK naujoves žr.: V. Valančius. Kai kurie naujojo civilinio proceso bruožai // Jurisprudencija: LTU mokslo darbai. 2002. Nr. 28(20).

ignoravimu ar teismo nešališkumo principo pažeidimu. Be abejo, tik šalys yra joms priklausančių teisių šeimininkės, tik jos sprendžia, ginti savo teises ar jų neginti (dispozityvumas – vienas kertinių civilinio proceso principų), tačiau teismo procesas nėra ir negali būti vien privatus šalių reikalas. Šalims garantuojamos jų teisių gynbos prielaidos (Konstitucijos 30 str., EŽT konvencijos 6 str., CPK 5 str.), tačiau kartu nustatomas jų realizavimo mechanizmas ir pasinaudojimo tokiu mechanizmu sąlygos. Aukščiausiasis Teismas, reaguodamas į vis dar pasitaikančius bandymus ignoruoti proceso nuostatų reikalavimus, buvo priverstas formuoti praktiką, leidžiančią vienareikšmiškai suprasti, kad teismo procesas nėra ir negali būti „žaidimas be taisyklių“:

„[...] įstatymai nustato tiek teisės kreiptis į teismą įgyvendinimo, tiek ir bylos nagrinėjimo teisme proceso tvarką, kurios visi dalyvaujantys byloje asmenys privalo laikytis“ [8].

Kaip minėta, būtent teismui tenka pareiga rūpintis, jog teise kreiptis į teismą pradėjus bylinėjimąsi, toliau būtų *sąžiningai* naudojamosi visais proceso įstatymo suteikiamais teisiniais instrumentais. Teismų praktika, nelaukdama svaresnės įstatymo leidėjo pagalbos, formulavo nuostatas, padedančias suvokti šios sąvokos, o kartu ir draudimo *piktnaudžiauti* proceso teisėmis turinį:

„[...] priešingai jų paskirčiai įgyvendinant procesines teises, pažeidžiama kitų dalyvaujančių byloje asmenų teisė į greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą. Taip pat pažeidžiamas ir viešasis interesas civilines bylas nagrinėti greitai ir teisingai. Procesinių teisių įgyvendinimas tokiu būdu, kuriuo nepagrįstai, prieštaraujant procesinių teisių paskirčiai, suvaržomos kitų asmenų turimos teisės ir teisėti interesai, pažeidžiamas viešasis interesas, laikytinas piktnaudžiavimu procesu – neteisėtu veiksmu. Iš neteisėtų veiksmų negali kilti jokios teisėtos pasekmės, teisė ir teismai negali pripažinti neteisėtų veiksmų bei ginti piktnaudžiaujančių teise asmenų interesus“ [9].

Labai svarbu jau dabar ne tik teisėjams, bet ir visiems proceso dalyviams, ypač advokatams, suvokti kintantį teismo vaidmenį. Pavyzdžiui, teismų praktika jau ne pirmi metai žingsnis po žingsnio varžo bylininkų atstovų galimybę „manipuliuoti“ procesu kliento naudai:

„[...] teismas, atidėdamas bylos nagrinėjimą, neprivalo dalyvaujančio teismo posėdyje advokato įspėti apie neatvykimo į atidėtą teismo posėdį teisinės pasekmes. Advokatas laikomas teisės specialistu, *ex officio* privalančiu gerai jas žinoti“ [10].

Dalyvaujantys byloje asmenys neturėtų stebėtis aktyvesniu teismo vaidmeniu bei griežtesniu požiūriu vertinant šalių procesinio piktnaudžiavimo atvejus. Naujasis CPK (95 str.) numato šalims rimtus padarinius už piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis, o tokio piktnaudžiavimo konstatavimo pareiga teks būtent teismui:

„Teismas, nustatęs, kad savo procesinėmis teisėmis asmuo piktnaudžiauja, privalo *ex officio* (savo iniciatyva) šalinti tokius neteisėtus veiksmus ir jų pasekmes“ [7].

Tai tik keletas pavyzdžių. Kaip matome, griežtas požiūris į piktnaudžiavimą procesu Lietuvoje jau šiandien nėra naujiena. Kitaip tariant, teismų praktika aplenkė įstatymo leidėją, sudarydama sąlygas sklandesniam proceso naujovių įsiliejimui į civilinio proceso dalyvių mentalitetą. Vis dėlto, įsigaliojus naujajam CPK, atsiranda daugiau realių procesinių galimybių užkirsti piktnaudžiavimui kelią – minėtasis CPK 95 straipsnis vertintinas kaip savotiškas Damoklo kardas nesąžiningai proceso šalims.

Tačiau tai dar ne viskas. Įsigaliojus naujajam CPK iš teisėjo bus tikimasi ne tik ryžtingumo šalinant bet kokį šalių piktnaudžiavimą procesinėmis teisėmis. Tikimasi, kad jis nukreips procesą tinkama linkme, prireikus pareikalavdamas pateikti papildomų įrodymų, šalinamas iš proceso visa tai, kas nesusiję su nagrinėjama byla. Ypač ši užduotis svarbi pirmosios instancijos teismų teisėjams, kuriems tenka pagrindinis vaidmuo atskleidžiant ginčo esmę. Naujajame CPK įtvirtintas kooperacijos principas, teismo išaiškinimo pareiga reikalauja iš teisėjų aktyvumo ir pagalbos (galbūt vartotinas tikslesnis terminas – *paramos*) šalims siekiant įgyvendinti jų teises.

Vienas sudėtingiausių uždavinių teisėjui ir toliau išliks atrasti tinkamą balansą tarp teismo nešališkumo ir aktyvumo. Teisėjo aktyvumo lygis negali būti vienodas tose bylose, kuriose šalys atstovaujamos advokatų, ir tose, kuriose ne. Galų gale net ir neatstovaujami byloje dalyvaujantys asmenys skirtingi: teisme atsiduria, tarkime, pensininkas ir verslininkas. Nevienodas proceso šalių išprusimas, požiūris į teismo procesą, gebėjimas savarankiškai, be teismo paramos, atskleisti reikšmingas bylos aplinkybes, verčia teismą demonstruoti lankstumą, tačiau jokių būdu neperžengiant objektyviojo neutralumo ribos. Teismas jokių

būdu neturėtų „piršti“ savo pagalbos tada, kai šalys akivaizdžiai to nepageidauja. Taigi kiekvienu atveju teisėjas turės *pats* (atkreipiu dėmesį į šį aspektą, nes labai svarbūs vienodi *visų teisėjų* proceso elgsenos standartai panašiomis aplinkybėmis) nuspręsti, kokios turėtų būti jo aktyvumo ribos. Čia norėtųsi pacituoti vieno proceso teisės atstovo mintį: „neprimesti teisminės gynybos to nepageidaujančiam – štai kas gali būti vadinama rungtyniškumu; tuo tarpu pasilikti neveikliu, kai šalis nori, bet nesugeba gintis – tai jau ne rungtyniškumas, o neteisingumas“ [11].

Vis dėlto nederėtų žavėtis siekiančiais *pernelyg* „socializuoti“ procesinį teismo vaidmenį. Siekdama „amortizuoti“ prasidedančias panašaus pobūdžio diskusijas Europos teisėjų patariamoji taryba (CCJE) yra priminusi, kad „bylos nagrinėjimo metu teisėjas sąmoningai turėtų vengti kokių nors šaliai iš anksto leidžiančių suprasti ginčo baigtį pastabų, tiesiogiai darančių įtaką sąžiningam teismo procesui“ (CCJE 2002 m. lapkričio 15 d. priimtos nuomonės 23 str.) [12].

Požiūris į teisėją esmingai kinta. Iš teisėjo nebereikalaujama būti aklu įstatymo taikytoju, pasigirsta vis garsesnių balsų, jog jis atliktų „visuomenės gydytojo“ (kaip minėta, vertintina atsargiai), teisės aiškintojo, kūrėjo vaidmenį. Natūralu, kad bet koks vertybių perkainavimas turi būti sutvirtintas atitinkamu teisiniu pagrindu, pavyzdžiui, tam tikrų svertų suteikimu teisėjui, leidžiančių proceso lyderiui kai kuriomis aplinkybėmis turėti pakankamą diskreciją. Žinoma, tokių galių suteikimas taip pat turi turėti ribas. Pirmiausia turint galvoje kontinentinės teisės tradiciją, kuriai iš esmės būdingas detalus visų proceso dalyvių teisių ir pareigų reglamentavimas. Pavyzdžiui, 2002 metų CPK leidžia teismui savo nuožiūra pasirinkti pasirengimo teismui bylos nagrinėjimui būdą. Kokiais kriterijais reikėtų remtis teisėjui? Matyt, toks pasirinkimas turėtų priklausyti nuo įvairių veiksnių: tiek objektyvių (šalių sutaikymo galimybė, šalių išprusimas, atstovų dalyvavimas ir pan.), tiek subjektyvių (vienam teisėjui lengviau rengtis bylai tiesiogiai bendraujant su šalimis, kitam – rašytinių dokumentų pagrindu). Tai, be abejojimo, ne vienintelis pavyzdys, kai teisėjui paliekama laisvė nuspręsti, koks veikimo būdas bus priimtinesnis konkrečioje situacijoje.

Beje, norėtųsi šiek tiek stabtelėti ties šalių sutaikymo aspektu. Teismo skatinimas bandyti sutaisyti šalis buvo numatytas ir 1964 metų CPK [13], tačiau tai buvo labiau „popierinė“ nei reali nuostata. Procesinis reglamentavimas buvo pernelyg „švelnus“ arba, kitaip tariant, nei šalys, nei teismas nebuvo suinteresuoti dėti pastangas „išvengti“ teismo sprendimo (siaurąja prasme). Padėtis ateityje turėtų kisti. Užsienio valstybių praktikos tendencijos rodo, jog šalių taikiai baigiamų bylų procentas turėtų didėti ir Lietuvoje. Nūdienos Europoje ieškoma būdų, kaip išvengti „tikrojo“ teismo proceso. Vienas, bet ne vienintelis pavyzdys. Tarkime, 2002 m. lapkričio mėn. Strasbūre posėdžiavusi Europos teisėjų patariamoji taryba (CCJE) pasiūlė ET 2003 m. lapkričio 24 d. surengti konferenciją [14], kuri padėtų nuodugniau pažvelgti į šiuolaikinėje visuomenėje pakitusį teisėjo vaidmenį, skatinti teismą ieškoti būdų, kaip padėti šalims pasiekti byloje taikų susitarimą. Kas tai – Europos teisėjų sekimas Lietuvos CPK kūrėjų minamu keliu? Būkime kuklesni. Kontinentinė Europa tiesiog dar kartą bando atsigręžti į F. Kleino laikus ir įsiklausyti į jo įžvalgas. Pavyzdžiui, kad civilinis procesas kaip valstybės garantuojamas mechanizmas yra labiau „socialinės pagalbos įrankis“, kurio tikslas nuo pradžios iki pabaigos užtikrinti valstybės pagalbą apginant pažeistas subjektines teises. F. Kleinui buvo savaime suprantama, kad civilinio proceso tikslo turime ieškoti materialinėje teisėje: „procesas yra priemonė materialinei teisei nustatyti, ir turi toks likti“. Siekiant kaip įmanoma geriau įgyvendinti šį tikslą, F. Kleinas palaikė tai, kad „sugaržytos teisėjo galios būtų išlaisvintos, o teismas, kaip ir kitos valstybės institucijos, tarnautų teisei, visuomenės gerovei bei socialinei taikai“ [15, p. 36].

Tarsi sekant F. Kleino idėjomis, naujajame CPK teismas skatinamas jau pasirengimo teismui bylos nagrinėjimui metu pabandyti sutaisyti šalis, taip apskritai išvengiant tolesnio teismo proceso. Teismas tokiais atvejais neturėtų užimti pasyvios pozicijos apsiribodamas formaliu pasiūlymu sudaryti taikos sutartį. Teisėjas turėtų paaiškinti, paskatinti, pateikdamas svarių argumentų „stumtelėti“ šalis taikios ginčo baigties link. Teismo aktyvumo ribos turėtų priklausyti nuo konkrečių aplinkybių. Svarbu įsisąmoninti, jog taikus ginčo suregulavimas dažniausiai yra geresnė alternatyva nei, nors ir neblogas, bet vis dėlto „primestas“ teismo

sprendimas. Be to, didesnis procentas taikiai baigiamų bylų savo ruožtu mažina bendrą bylų srautą teismuose, teigiamai veikia proceso trukmę, pagaliau skatina pačias šalis ieškoti bendro sprendimo, jausti didesnę atsakomybę.

Galima prognozuoti, jog teisėjas, veikiantis procese aktyviai, susidurs su tam tikrais sunkumais. Pasitaikys atvejų, kai dėl pagalbos silpnesnei proceso šaliai jis bus apkaltintas teismo nešališkumo principo ignoravimu. Tai, kas kitose valstybėse gali būti savaimė suprantama, pas mus šiuo metu gali kelti nuostabą, nepasitikėjimą ar net pyktį. Reikia suprasti, jog reformos nepraeina nepastebėtos, naujovės kelią visada skinasi laipsniškai. Pavyzdžiui, nors 1999 metais įvestas naujų įrodymų pateikimo apeliacinės instancijos teismui draudimas iš pradžių sutiktas gana nepatikliai, šiandien jis problemų iš esmės nebekelia. Panašiai nutiko ir bylininkus pradėjus informuoti apie procesą apeliacinės instancijos teisme ne įteikiant teismo šaukimus, bet teismo pranešimus. Kaip parodė praktika – nerimauta buvo be pagrindo. Dar vienas pavyzdys: pastaruoju metu Aukščiausiajam Teismui sugriežtinus poziciją piktnaudžiavimo procesinėmis teisėmis atžvilgiu, žemesnių instancijų teismai ėmė elgtis ryžtingiau. Regis, netrukus muziejine retenybe taps atvejai, kai šalies atstovas prašo naikinti teismo sprendimą tuo pagrindu, kad negalėjęs dalyvauti teismo procese dėl svarbios priežasties – savaitgalį buvęs gamtoje, vėliau sugedęs automobilis, mobilus telefonas neveikęs dėl ryšio problemų ir jis „objektyviai“ negalėjęs atvykti į teismą pirmadienį po pietų. Lietuvos apeliacinis teismas taip pat ne kartą yra konstatavęs, kad „dalyvaujantys byloje asmenys privalo jiems priklausančiomis procesinėmis teisėmis naudotis sąžiningai [...], domėtis nagrinėjamos bylos eiga, iš anksto nurodyti priežastis ir pateikti įrodymus bei informuoti teismą apie negalėjimą dalyvauti teismo posėdyje, veikti už greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą“ [16]. Tai, matyt, sietina su teismo mentaliteto pokyčiais, su tam tikro teisinio proceso aiškumo elementais, leidžiančiais bylininkams prognozuoti, kaip teismas galėtų vertinti vienokią ar kitokią procesinę elgseną. Žinoma, šiuo atveju neapsieisime be svarbaus veiksnio – kaip minėta, vienodų standartų turi laikytis visų pakopų teismai.

Kita vertus, klaidinga būtų manyti, jog naujasis CPK visą atsakomybę už proceso eigą numato tik teismui. Taip tikrai nėra. Priešingai, CPK aiškiai įtvirtinama proceso šalių pareiga rūpintis proceso skatinimu, už jos nevykdymą joms gresia neigiamos procesinės pasekmės. Dabar norėtusi tik pabrėžti, jog naujuoju CPK siekta atrasti optimalų balansą tarp šalių ir teismo pareigų, viena vertus aiškiai įtvirtinant šalių atsakomybę už tinkamą savo procesinių teisių realizavimą bei materialinių teisių gynimą, kita vertus – suteikiant teismui realias galias ir priemones kontroliuoti proceso eigą.

Iš tiesų 2002 metų CPK nuostatos efektyviai funkcionuos tik tada, jei jas taikant nebus apsiribojama vien semantiniu konkrečios normos aiškinimu. CPK nuostatos turi būti aiškinamos ir taikomos atsižvelgiant į jų sisteminį ryšį su kitomis CPK normomis, įstatymų leidėjo šioms normoms keliamus tikslus. Ypač svarbu yra tinkamai suvokti civilinio proceso tikslus bei pagrindinius principus. Tik konkrečią normą aiškinant civilinio proceso teisės principų kontekste gali būti atrastas tinkamas teismo aktyvumo ir nešališkumo balansas. Juk iš tiesų – nesažininga proceso šalis procese negali naudotis analogiška padėtimi kaip ir sąžininga, besinaudojanti kvalifikuota teisine pagalba šalis, negali reikalauti iš teismo analogiško aktyvumo kaip ir ta, kuri tokios pagalbos neturi.

Aiškinant ir taikant naujojo CPK nuostatas svarbios ne tik jau minėtos Europos Tarybos Ministrų Komiteto rekomendacijos, bet ir Europos žmogaus teisių teismo, Europos teisingumo teismo praktika. Reikia prisiminti, jog teisė, taip pat ir proceso, niekada nestovi vietoje, o teismų praktika yra geriausias būdas nekaitaliojant įstatymų pritaikyti normas prie pasikeitusių visuomeninių sąlygų. Lietuvoje šioje srityje didžiulis vaidmuo tenka aukštesniųjų instancijų – apeliacinės instancijos, ir ypač kasaciniam – teismams. Neturėtų būti pamirštama ir Konstitucinio Teismo praktika aiškinant Konstitucijoje įtvirtintus teisės standartus.

Teismų praktika yra reikšminga ne tik dėl teisės „gyvumo“, bet ir dėl teisinio apibrėžtumo reikalavimų. Iš tiesų sunku nesutikti su teorijoje reiškiamu nuomone, jog proceso šalims jų elgesio pasekmės turi būti prognozuojamos. Pavyzdžiui, jei šalis aiškiai suvokia, jog nesirūpindama proceso eiga neišvengiamai patirs neigiamo pobūdžio procesinius padarinius, ji, tikėtina, elgsis kitaip. Kita vertus, jei šalis savo elgesio nepakeis, teismo sprendimas jai

nebus netikėtas ir sukels mažiau nepasitenkinimo. Vien įstatymo nuostatų šiuo atveju nepakanka: būtinas teismų praktikos tam tikru procesiniu klausimu vienodumas.

Reikia turėti galvoje ir tai, jog įsigaliosiantis procesas numato nemažai visiškai naujų institutų, mes neturime jų taikymo praktikos, tradicijų, todėl teismų praktikos netolygumų, akademinės bendruomenės bei teisės praktikų ginčų ir diskusijų tikrai nebus išvengta. Nuo aukštesniųjų instancijų civilinių teismų pozicijos didžia dalimi priklausys, kaip praktikoje įsitvirtins naujojo CPK nuostatos ir kokį turinį jos įgaus. Dėl to itin svarbu tinkamai pasirengti taikyti CPK nuostatas – nuolat tobulinti teisėjų ir apskritai teisininkų kvalifikaciją.

Į pateiktą klausimą, ar teisėjo darbas veikiant naujam CPK taps sudėtingesnis, ko gero, reikia atsakyti: ir taip, ir ne. Sunkesnis dėl to, jog kiekviena naujovė, ypač koncepcinė, visada į nusistovėjusią praktiką įneša tam tikrą sumaištį ir netikrumą. Dėl to, kad teisėjams teks psichologiškai įsisamontinti naują vaidmenį, kurio iš jų tikimasi. Sunkiau bus pirmosios instancijos teisėjams, kuriems pirmiesiems lemta tapti naujojo CPK normų aiškintojais. Kita vertus, nekyla abejonių, jog Lietuvos teismai šiuo metu yra pajėgūs atlikti jiems skiriamą vaidmenį, o teismui suteiktos naujos procesinės galimybės, didesnė sprendimo laisvė turėtų ne tik palengvinti teisėjo darbą, bet ir prisidėti prie efektyvaus teismo proceso funkcionavimo.

Išvados

1. Naujojo CPK įsiliejimo į Lietuvos teisės sistemą sėkmė didžia dalimi priklausys ir nuo to, ar *visų pakopų* teismai *vienodai* įsisamontins esmines proceso naujoves ir drąsiai jas taikys praktikoje.

2. Kintančio teisėjo vaidmens suvokimas, teismo veiksmų taikant naują CPK prognozavimas, sąžiningas naudojimas procesinėmis teisėmis bei tinkamas pareigų vykdymas turėtų padėti bylininkams ir jų atstovams išvengti neigiamų procesinių padarinių.

3. Teisėjo aktyvumo ir nešališkumo balanso paieška ir toliau liks aktuali problema, ir ji turės būti sprendžiama konkrečioje civilinėje byloje.

4. Naujojo CPK įsigaliojimas atskleis, ar teismai aktyviai naudosis įstatymo leidėjo skatinimu jau pasirengimo civilinės bylos nagrinėjimo metu siekti, kad proceso šalys susitartų taikiai.

LITERATŪRA

1. **Lietuvos Respublikos** civilinio proceso kodeksas, patvirtintas 2002 m. vasario 28 d. įstatymu Nr. IX–743, įsigalioja nuo 2003 m. sausio 1 d. // Valstybės žinios. 2002. Nr. 42.
2. **Lietuvos Respublikos** civilinio proceso kodekso projekto aiškinamasis raštas. www.lrs.lt
3. **Europos** žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija // Valstybės žinios. 1995. Nr. 40.
4. **Recommendation** No (81) 7 on measures facilitating access to justice. http://www.coe.int/t/E/Committee_of_Ministers/Home/Documents/
5. **Recommendation** No (84) 5 on the principles of civil procedure designed to improve the functioning of justice. <http://cm.coe.int/stat/E/Public/1984/84r5.htm>
6. **Nekrošius V.** Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės.
7. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-3-999/2001, kategorija 84.
8. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3k-3-915/1999, kategorija 5.
9. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3k-3-1241/2001, kategorija 84.
10. **Lietuvos** Aukščiausiojo Teismo civilinė byla Nr. 3K-3-308/2001, kategorija 84.
11. **Jabločkov T. M.** Učebnik ruskovo graždanskovo sudoprotizvodstva. – Jaroslavl, 1912.
12. <http://www.coe.int/legalcooperation>
13. **Lietuvos Respublikos** civilinio proceso kodeksas, priimtas 1964 m. liepos 7 d.
14. <http://www.coe.int/legalcooperation>
15. **Klein.** Zeit- und Geistesströmungen im Prozesse, 1901.
16. **Lietuvos** apeliacinio teismo civilinė byla Nr. 2a-346/2001, kategorija 31.5.

The new Code of civil procedure: will the performance of a judge become more complicated?

Dr. Virgilijus Valančius

Law University of Lithuania

SUMMARY

The article deals with the possible influence of the provisions of the new Code of civil procedure of Lithuania over the day-to-day performance of a Lithuanian judge. Article discloses the intentions of the legislator, while adopting the new Code of civil procedure, analyses relevant changes of judicial practice, expectations concerning the role of a judge during civil proceedings, tries to predict the adaptability of certain legal novelties in Lithuania, taking into consideration the similar experience of foreign states. The article aims to attract attention of a reader to certain aspects that are of the paramount importance while interpreting and applying the provisions of the new Code of civil procedure, searches for the answer if the adoption of the new code will have the positive influence over the length and efficiency of a trial.

